

19675

84.5 К23

СӘКЕН
ЖҮНІСОВ

ҚЫЗЫМ,
САҒАН
АЙТАМ...

**СӘКЕН
ЖҮНІСОВ**

**ҚЫЗЫМ,
САҒАН
АЙТАМ...**

ПЬЕСАЛАР

«ЖАЛЫН» БАСПАСЫ
А л м а т ы 1978

ЖҮНИСОВ С.

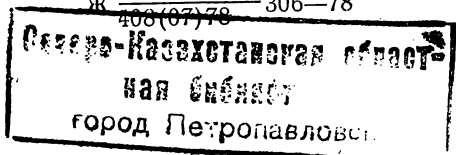
Ж 91 Қызым, саған айтам... Пьесалар. Алматы, «Жалын», 1978.— 288 бет.

Қаз 2

Жазушы, драматург Сәкен Жүнісовтің пьесалары республика театрларында қойылып, көрермен қауымнан жақсы баға алып жүр. Бұл жинаққа театр сахналарынан мықтап орын алған «Ажар мен ажал», «Қызым, саған айтам...», «Тұтқындар», «Жаралы гүлдер», «Әр үйдің еркесі», «Қос анар» атты пьесалары еніп отыр.

70600—284
Ж 408(07)78—306—78

© «Жалын» баспасы, 1978

013675

АЖАР МЕН АЖАЛ

(Үш актілі драма)

Кейіпкерлер:

1. А жар
2. Соқыр кемпір — А жардың әжесі
3. А тан
4. Қатай
5. Олжатай — А жардың ұлы
6. Жұматай — Атанның ұлы
7. Бөпіш
8. Сары жорға
9. Оқыған азамат (кейін өкіл)
10. Бойжеткен
11. Патша офицері
12. Көсе
13. А клима — Атанның әйелі
14. Тамыршы
15. Дүйсен
16. Әукен
17. Үрләпия

I акт

БІРІНШІ КӨРІНІС

Жықпыл-жықпыл тас үңгір. Сұры қашқан екі адам әңгімелесіп отыр. Жұматай мен Қатай.

Қатай. Ал, Жұматай, таң да аппақ болып атып қалды. Жігіттерді оятып, бұл арадан көшіңдер.

Жұматай. Жігіттерің бар болсын.

Қатай. Қайтейін енді, өңкей қорқақты. Қасында мерген шал мылтығымен аңдып отыр, деп А жарды әке-

луге бата алмапты. Асықпа, қайтып келеді ауылға көп ұзамай. Өзім хабарын беремін.

Жұм а т а й. Мүлдем кеткен шығар. Оны ана қыздан сұрайық. Алдыр оны осында. Сосын отты сөндіріңдер. (*Қатай Бойжеткенді әкеліп шығып кетеді*).

Жұм а т а й. Ажар, тәтең бір жола кетті ме?

Б о й ж е т к е н. Оны қайтейін деп едің?

Жұм а т а й. Тезірек жұмаққа жөнелтейін деп едім.

Б о й ж е т к е н (*күліп*). Сонда тамұлққа өзің барайын деп пе едің? Осыны сұрауға алдырдың ба мені?

Жұм а т а й. Жоқ, қатын етуге алдырдым.

Б о й ж е т к е н. Менің бай еткім келетінін қайдан білдің?

Жұм а т а й. Оны сұрамаппын, кешіргейсің?

Б о й ж е т к е н. Біреудің жүрегіне әмірің қалай жүрмек?

Жұм а т а й. Маған керегі сенің жүрегің емес, қатыным болмасаң, күнім боларсың, елімнен бір күн бұйырар маған да! Қикаңдама, жетті. (*Қолын қайырып өзіне икемдей береді. Осы кезде Қатай шығады*).

Қ а т а й. Жасаған-ай! Ажар келе жатыр.

Жұм а т а й. Ажар?!

Қ а т а й. Иә, тап өзі. Қан басқан ғой, қаңғырған немені.

Б о й ж е т к е н (*ышқына айқайлап*). Ажар тәте, жолама мұнда! (*Қатайлар аузын басып әкете береді. Ол Тұншыға сөйлеп барады*). Ажар тәтеме тимендер. Маған не істесеңдер де мейілдерің, тимендер!..

Ажар шығады. Тастардың арасында жасырына қалған Жұматай алты атарын кезеніп алдынан шыға келеді.

Жұм а т а й. Өзің түстің бе қолға!

А ж а р. Жұматай!

Жұм а т а й. Дәл таныдың, Жұматаймын. Өзің өлтірген Атанның ұлы Жұматаймын. Иманыңды айта бер!

А ж а р. Жоқ, иман айта келгем жоқ. Дәтім бар айтар.

Жұм а т а й. Айт, тез!

А ж а р. «Әке көрген — оқ жонар» дейді. Ол — жауға жонар оқ. Сенің әкең жауға емес, момындарға, панасыз сорлыларға жонып еді оғын. Сен де сол оқты қалаған екенсің. Дәрменсіз қызды зар жылатып әкеп отырсың. Бұл да кеше әкең салған қиянат жолы еді...

Жұм а т а й. Сен ақыл айта келдің бе, әкемді өлті-

ріп жүрегіме салған өшпес жаранды ұлғайта келдің бе?
(*Мылтығының куроғін ашады*).

А ж а р. Жок, әкең қалдырған жараны айта келдім.
Асықпа. Торға түскен торғайдай жалғыз әйелді өлтірер-
сің. Әлің жетеді.

Ж ұ м а т а й. Бол, айт. Не қасастығың бар еді әкем-
де? Тергемей, терлетпей, жаныңды қинамай өзім де өл-
тірмеймін.

А ж а р. Тыңда онда, Ақлимадай анадан туған шын
азамат болсаң... (*Пауза. Енді көзін тайдырып бұрылып
сөйлейді*). Жапан түзде жалғыз үйде тұрып еді ғарып
кемпір, жетім қыз. Қорғансыз боп күн кешкен, жоқшы-
лықтың зарын шеккен, қолы қысқа болса да ары таза
жандар ед...

(*Шам сөнеді*).

ЕКІНШІ КӨРІНІС

*Азалы, қайғылы күй ойналады да, аяғы далада ыс-
қырған, гуілдей соққан боран мен ішін тарта ұлыған ит
үніне ұласады. Енді бірде солардың арасынан еміс-еміс,
тұншыға шыққан қоңырау дыбысы естіледі де, бірте-
бірте күшейіп сахна түбіне жетіп тынады. Артынша екі
адам шығады. Үстіндегі қасқыр ішіктері қар-қар, көтер-
ген қалың жағаның арасынан көздері ғана жылтырай-
ды. Ұрлыққа, не бір сұмдыққа шыққандай, жүрістері
суыт, сөздері жат.*

А т а н (*алға тосырқай қарап*). Мынауың бір несіз
қора секілденген жеркепе ғой. Ұсқыны жаман екен.

Қ а т а й (*жұмсара сөйлеп*). Атанжан, үндеме. Ды-
мың ішінде болсын. Бүгінгі билікті маған берсеңші.

А т а н. Ай, қайдам. «Аяғын көріп, асын іш» деуші
еді. Сыртынан түңілейін дедім...

Қ а т а й. Жылы-жұмсақ осындай баспанада болады.
Сырты сұлу, іште жылу жоқтың да талайын көрдің. Ен-
ді сыртына қарап тон пішпейік. Асықпа. Көресің, Қатай
ағаңның адастырған күні бар ма?

А т а н. Әзер болса бір түнім кетер текке. Көндім.
Бердім тізгінді өзіңе.

*Екеуі сахнаның екінші жағына қарай жүре береді.
Жаңағы музыка-боран үні қайталанады. Перде ашылып,
сахнаға жарық түседі. Бір көзіне жастық тыққан, қырау
басқан, сығырайған терезесі бар шағын бөлме. Үй іші,
төсек-орын жұпыны. Жарма пештің кенересінде май*

шам. Үйде екі адам. Бірі-екі көзі су қараңғы кемпір. Екіншісі — он бес — он алтылар шамасындағы қыз — Ажар. Сыртта дүбір естіледі.

Соқыр кемпір (елегізін). Біреулер жүр ме осы маңда? Әлде құлағы құрғыр ма дүбірлеп отырған.

Ажар (есікке қарап елеңден). Жоқ, әже, біреулер келді білем. (Үрейленіп, әжесіне жабыса түседі).

Соқыр кемпір. Тағы да әлгі Дүйсен шығар. Сыртқы есіктің көлденеңін салмап па едің?

Тар есіктен кептетіле ішке Атан мен Қатай «кеш жарық» деп кіреді де, босағаға ішіктерін тастай беріп, төрге өтеді. Отырар-отырмастан-ақ, Қатай күбірлеп аятты мақамына келтіре шұбырта жөнеледі.

Қатай. Ағзу биллаһи мнәшайтан разим, бисмиллә иорахман иррахи-иим... (Күбірлеп ұзақ отырып бата қылады).

Атан. Тәуір, тыйышсыз ба, шешей?

Қатай. Құдай ісі, ақыры қайырлы болсын! Қалғандарына ғұмыр берсін!

Соқыр кемпір. Е, дүние жалған! Қалғанымыз ғұмырлы болғанда неге тығын болар дейсің. Әйтеуір, кеудеден жан шықпағасын отырмыз да.

Қатай. Олай деменіз, шешей. Тірі адам тіршілігін жасай береді де.

Атан. Иә-ә, өлгенмен бірге өлмек жоқ.

Қатай. «Өлмегенге өлі балық». Мына қызыңыздың тірлігін тілеңіз енді.

Соқыр кемпір. Иә, Сұлтанымнан қалған жалғыз көз ғой... Жөн, жөн сөз. Ашынған сөз айтып жатқаным да, бізде тілден басқа не қалды дейсің. Құдайды да қарғаймын, адамды қарғаймын; сонда да тиіп жатқан не шапағаты, не кесепаты жоқ.

Қатай. Қамықпаңыз, шешел! Ел-жұрт бар емес пе? Көп боп көтерсе, бір басқа түскен қайғы салмағы ертең-ақ ұмыт болар.

Соқыр кемпір. Қайдам, шырағым. Осы күні адам баласы бір-біріне қызыл көз болып алған жоқ па? Қайғы үстіне қайғы жамаса, одан арылтар тірі жанды көре алмадым-ау.

Терезені тырналап, сыртта ит ұлиды.

Атан. Апырай, мына иттің ішін тартып ұлуын қарашы. Жаңа біз келгенде неғып үрмеген?

Соқыр кемпір. Осы үйдің иті ғой. Қасқыр ала-

тын есті ит. Бұрын да жуас еді, енді Сұлтаным қайтыс болғалы, тіпті, келген кісіге де үруді қойды.

Атан. Қасқыр алады дедіңіз бе?

Соқыр кемпір. Қасқыр алғанда қандай! Топ қасқырдың ортасына түскенде де алдырмай жүрген ит еді кезінде. Бірақ не керек. Қазір қабырғасы арса-арса. Ит жеті қазынаның бірі деген ып-рас. Иесі кеткелі тамақ ішуден қалды. Зират пен үйдің ортасында бұралып, ертеңнен қара кешке селең-селең сенделіп жүреді де қояды.

Қатай. Түн, қасиетті ит екен онда!

Соқыр кемпір. Қасиеттісі қасиетті-ау, бірақ өзі көңілің жадап отырғанда, түн баласына терезе түбінде отырып алып азынап, ұлып шығатыны-ақ жанына батады. Кейігенде тіпті: «Өз қара басыңды жұт» деп қарғап қуып та жіберем.

Қатай. Шешей, оған кейіменіз. Иттің ұлығанының бәрі жамандыққа көрінбейді. Жақсылыққа жору керек. Шынында, жақсылық болар. Иллаһи амин! *(Бетін сипайды)*.

Соқыр кемпір. Алда риза болсын, айналайын! Сөзің жақсы екен. Бүгінде жылы сөз естісек те бір марқайып қаламыз... Айтқандай, Ажаржан, ағаларыңа қазан көтер.

(Ажар ауыз үйге шығып кетеді).

Ал, қарақтарым, таныса отырайық, қай баласындар? Жол болсын!

Қатай. Әли болсын! Төменгі елге бара жатыр ек. Жолдан әдейі бұрылып, марқұмның орнына құран оқып шығайық деп келдік.

Соқыр кемпір. Алда риза болсын, жарымжан көңілді көтере келген балаларым, құдай көтерсін көңілдеріңді!

Қатай. Өзіміз мына жоғарғы елденбіз, қасымда отырған Атан мырза. Естуіңіз бар шығар, болыс ағатайым Қасекемнің баласы. Мен Атан мырзаның атқосшысымын.

Атан. Бұл кісінің аты Қатай болады, шешей.

Соқыр кемпір. Жарайды, қарақтарым. Өздерін нағыз құдайы қонақ екенсіңдер онда. Сендерді алла-тағалам өзі айдап келген шығар. Құлшылық, құлшылық. Біздей пақырларды елдің өздеріндей, ортан қолдай азаматтары елеп келсе, сол емес пе бөліп бергендерін. Әкең атына сырттан қанықпын, қарғам. Атышулы адам ғой.

Әттен, бір бара алмай жүрмін. Сұлтаным өлгелі көрген қияметқайым-қорлығымды айтып, шағынсам деп ем.

А т а н. Келіңіз, келіңіз.

Қ а т а й. Қайсыбір кішігірім дау-шарды мына Атан мырзаның өзі-ақ бер жақтан реттей салады. Тартынбаңыз, шеше, көңіліңізде не болса да айта отырыңыз.

С о қ ы р к е м п і р. Иә, айналайындар, іздегенге сұраған дегендей, сендерден артық кімге шағынармын. Естерінде жүрсін, алда-жалда өздеріңе жете алмай тұйыққа тірелген заман болса, көңілі де, өзі де жарым, сормаңдай кемпір зарлап еді-ау бізге; тартқан азабын, көрген қорлығын баяндап еді-ау деп құдай жолына қол ұшын берерсіңдер.

Қ а т а й. О, не дегеніңіз, шешей!

С о қ ы р к е м п і р. Осы жасыма дейін біреуден кейін, біреуден ілгері боп өскен жанмын, шырақтарым. Шырағдандай көзім барда шаруаны тасқаяқтай қағатын, жұлынған келіншек ем. Кейін екі көзімнен басыр боп отырып қалдым. Сонда да Сұлтанымның арқасында еш кемшілік көрдем жоқ. Құдай тағала төбемнен бір-ақ күнде қос қолдап ұрған жоқ па?! Сұлтанымды да, келінімді де арасына он күн аралатпай, сұм ажал алып кетті. Өзі бұрын да дімкес көз жылай-жылай, міне, енді су қараңғы болды. Қаршадайымнан жетімдік тауқыметін тартқан панасыз жалғыз Ажарымның қолына қарап мен қалдым. Сайраған тіл болмаса, тірі өлікпін, қарақтарым. Сұлтанымды алғанша мені алмаған құдайда да көз жоқ. Енді «Өлі арыстаннан тірі тышқан мықты» демекші, баламның жамбасы жерге тимей жатып, артында қалған ошағына ойран салып отырған жоқ па?! Ойран салған емей немене, жақында ғана беттері шылп етпестен осында келіп...

Музыка... Шам сөнеді. Қайта жанғанда әлгі үйдің іші, төрде орта жасқа келген еркек — Дүйсен, мосқал әйел — Үрләпия. Соқыр кемпір өз орнында отыр. Даладан жан ұшырып Ажар кіреді.

А ж а р. Әже, ана кісі сиырды алып кетейін деп жатыр. Қара қойды қозысымен шанаға салып алды.

С о қ ы р к е м п і р. (Үрейленіп). Не дейді? (Орнынан ұшып тұрып, қарманып). Таяғым қайда? Ажаржан? (Үйге еліріп Әукен кіреді).

Ә у к е н (кекештеніп, көзі алақтан). Әй, Д-Дүйсен, қ-қ-қатын, енді не отырыс бар. Қ-кеттік.

Д ү й с е н, Ү р л ә п и я. Отыршы, отыра тұршы.

Әукен. Еһ, не, бірдене т-ты-тындырдыңдар ма? Ал отырдық. *(Кекештеніп, иегі дірілдеп сөйлейді).*

Дүйсен. Әукен, мына шешей жаз шыға алашағынды қайтарам, қазір кеңшілік берсін деп отыр.

Әукен. Жоқ, маған ке-кеңшілік керек жоқ.

Үрләпия. Айттым ғой, Әукең көнбейді.

Соқыр кемпір. Қарағым, Әукен, сені мен бұрыннан білетін ем. Болған жердің баласысын. Құдайға шүкір, ішер ас, киер киімге қазір зәру емессің. Ана бай інілерің тұрғанда ешкімге кіріптар да емессің. «Ішкенің — алдыңда, ішпегенің — артыңда. Аз күн кідіре тұрсаң, не етеді...

Әукен. Жо, жоқ! А-а-атама.

Соқыр кемпір. Біздің жалғыз сиырға қарап отырған жоқсың. Күнде желініне телміріп, қашан бұзаулар екен деп зарығып, отырған екі жетімді жылатып кетпексің бе?

Әукен. Әй, жүресіңдер ме, жоқ па. Мен бір дүп-дүп сөз айтады десем *(орнынан тұра береді).*

Соқыр кемпір. Қарағым-ай, сен де бір құдай тағала аямаған жан екенсің, тым құрмаса өзің аяушылықты білсең етті, біз өзіңдей жарымжан ғарыппыз ғой.

Әукен. Не, не? Әйде кеттік. Қа-қалыңдар, әйтпесе.

Үрләпия. Әуеке, Әуеке, тұра тұр. Біз қазір.

Дүйсен. Күте тұр. *(Әукен шығып кетеді).*

Үрләпия. Апа, қазір сиырыңызды алып қаламыз. Айтсайшы-ай енді.

Дүйсен. Шешей, әлгі ақылымды айтайын деп ем. Апа, Әукенге ренжімеңіз. Ол да, әйелі өліп, ішқұса боп жүрген бейбақ. Қазір қолында шиеттей жеті баласы қалды. Қызылқарын жас бала. Оңай дейсіз бе. Адам болған соң кейіді де. Әйтпесе мойынынына екі нардың жүгін салсаң қажымайтын өгіз емес пе. «Қатын өлді — қамшының сабы сынды» депті ғой. Бірақ ол қатын жанды неме, салы суға кетіп, бір аяулы аты өлгеннен жаман...

Үрләпия. Дүйсен-ай, дүйім ел сені мылжың Дүйсең дегенде намыстанып, ішіме қара пышақ сұғып алардай болушы ем. Айналшық жегендей бір арадан айналып шықпайсың, айтсайшы енді.

Соқыр кемпір. Ажаржан-ай, қарашы әлгіні. Шынымен әкетпек пе? Жасаған-ай.

Ажар шығып кетеді.

Дүйсен. Шеше-ау, ашынған соң айтасыз ғой. Әйт-

песе... Одан да қайла жасамайсыз ба, «Заманың түлкі болса, тазы боп іл» деп пе еді...

Үрләпия. Қойшы сен. Апа, тоқ етері сол: Әукен жуанның тұқымы. Алам дегенін алады, шабам дегенін шабады. Оған қарсы шығар сіз түгіл, бізде де дәрмен жоқ. Ендеше, сізге айтар ақыл: құдайға шүкір, бала он үшінде отау несі, мына Ажарыңыз, бетінен жарылқасын, сырықтай қыз.

Соқыр кемпір. Сондағы айтпағың не?

Үрләпия. Айтарым сол, Ажарды құтты орнына қондырып, қолыңызды жылы суға малы-е-еп отырмайсыз ба?

Соқыр кемпір. Ә-э, сөзіңнің сыңайына жаңа түсіндім. Қыз бала жат жұртқа жаратылған пенде екені рас. Бірақ әлі жас қой, құлыным. Он беске енді шығады. Алды-артын аңғарып болмаған сәби емес пе?

Үрләпия. Түһ, апай-ай, өзіңіз бала боп кеткенсіз бе. Тіпті ұят та болса айтайын, өзіміз осындай кезімізде шешеміздің іргесінде жатып-ақ талай қызықты көретін ек.

Соқыр кемпір (*байсалды*). Әй, Үрләпия, ол ақылыңды басқаға айт. Бір аяғым көрде, бір аяғым жерде отырып, жалғызымның жұдырықтай жүрегін табаққа салып көрінгенге тартар жайым жоқ. Қуарған қу басым сол үшін қалып па. Әр нәрсе уақытымен. Табар өз сүйгенін, барар өзі қалаған жеріне.

Дүйсен. Шешей, «Құланның қасуына мылтықтың басуы» депті ғой.

Үрләпия. Иә?

Дүйсен. Сол айтпақтай, жұрты бар десең жұрты бар, қара жұмысқа да әйдік, и-и-э, бір үйлі жан түгілі, бір елді асырайтын қауқары бар. Бүгінде қорасы толған мал, тасы өрге домалап, мұрнынан құрты түсіп тұрған әлгі, и-и, Әукен ғой қолайлысы.

Соқыр кемпір (*шошып*). Не дейт? Құдай шыққыр көзді алғанша, естір құлақты алса етті. Не деп отырсың. Не бетіңмен айтып отырсың. Танысымды тәңірім тарылтқанда, өрісімді енді сендер тарылтпақсындар ма? Барындар, жоғалындар, күнімді сендерге салмасын Жапандағы жалғыз үйде сүйегім қалар, молам болсын бұл қаңқиған қара лашық, жоғалындар...

(*Алқынып Ажар кіреді*).

Ажар. Әжетай, әлгі кісі әкетіп барады. Сиыр да, қой да кетті.

(Дүйсен, *Үрләния орындарынан ата тұрып, тондарын сүйрете далаға беттейді*).

Дүйсен. Ойпырмай, далада қалар ма екенбіз. Тез, кеттік.

Ажар (*бірге ілесе тысқа беттеп*). Ағатай-ай, шыда-саңдар етті біреу айға.

Соқыр кемпір. О, шұнақ құдай, өз басынғаның аздай енді... Тастап кетіндер сиырды! Одан да мені өлтіріп кетіндер осы босағада. (*Сипалап, қарманып, ұмтыла бере, сүрініп құлайды*). О, жасаған!

(*Музыка. Шам сөне береді... Зарлы музыка аяқталып, шам жанғанда алғашқы көрініс қайталанады*).

Соқыр кемпір. Қайтейін, өз мандайымды өзім ұрып қала бердім. Олармен жұлысарлық бізде не дәрмен бар. Ажар жаным ботадай боздап сондарынан жүгіріп, сиырдың бас жібіне жармасқан екен, әлгі кекеш өңменінен итеріп тастапты. О, жасаған ием, қорғансыз адамның күні осы да. Ендігі бар сүйенеріміз жалғыз сиырдың төрт емшегі еді. (*Пауза*). Ертен ауымыз аққатие ме деп отырғанда оны да қағып әкеткендері сұмдардың айласы екен. Қысылшаң кезді пайдаланып, зәру тосып, бізді оп-оңай көндіре салу екен ниеттері. Содан кейін де араға адам салды, «Қызын бере ме екен. Бәрін қолыма көшіріп алып, көсегесін көгертер едім» дейтін көрінеді. Үйтіп көгермей-ақ қойсын көсегем. Балам артында қалғанда, Ажарымның көз жасын нәр етуге қалыппын ба. Үлбіреген жібегімді тұқыл өгізге қалайша бөстек егермін. Ертен о дүниеге барғанда баламның жүзін қалай көрмекпін... Айналайындар, осы еді айтпағым. Көз қырын сала көріңдер. Бір сәті түскен күні Ажарды тартып әкетуден таймайды ол қара жүректер. Біздей сорлыларға жасаған мысқылдай жақсылықтарын зая кетпес. Адамнан қайтпаса да, құдайдан қайтар. Тым құрмаса, дікендетпесендерші. Басындырмасандаршы, елдіктерің қайда?!

Пауза

Қатай. Иә, шешей. Ол антұрғандардың сіздей нашарларды жылатқаны жарамаған екен. Не деген ұятсыз жандар еді.

Аттан. Шіркін-ай, қамшының астына алар ма еді. Қарашы, өздерінің басынуын.

Соқыр кемпір. Е-е, қарағым иесіз үйді кім басынбайды? Ең арты көрінген құзғынға дейін пеш мойнына қонып бір саңғып кетпесе, көңілі көншімейді. (*Пауза*).

за). Ал, балалар, шай да дайын боп қалған шығар. Қолдарыңды жуыңдар.

Қ а т а й. Атан, мен аттарды суарып, отқа қойып келейін. Бір жола отырғанымыз дұрыс болар.

Со қ ы р к е м п і р. Иә, сүйтіндер. Ажаржан, мына ағаңа шам алып шығып, шөп алатын жерді көрсет.

Қ а т а й. Атан, сен де далаға шығып келмейсің бе? (*Көзін қысады*).

А т а н (керіліп). Түп, белім ұйып қалыпты-ау, шықсам шығайыншы.

(Бұлар тұра бергенде, сахна қараңғыланады.

Қысқа ғана, үрейлі музыка ойнайды.)

ТӨРТІНШІ КӨРІНІС

Тастай қараңғы қора іші. Жөткірінген екі адам шығады. Атан мен Қатай ақылдасып тұр. Бірақ өздері қараңғыда көрінбейді, дауыстары ғана естіледі.

Қ а т а й. Атан, қалай екен?

А т а н. Былай өңді... көрікті екен...

Қ а т а й. Айтпадым ба, мен табам ғой. Тек енді өзін қапы соға көрме. Әй, бірақ сенен ешкім құтылған ба...

А т а н. Енді... Құтылмас-ау. Бірақ әлгі соқыр кемпірден қорқайын дедім. Мұндайлар сақ келеді. Аңада осы секілді бір көксау қақбас түні бойы ұйықтамай, тықтық жөтеліп зығырымды қайнатқан.

Қ а т а й. Атан, қазір ол қыз да қораға шықпай ма. Сен осында сөйлес. Тіпті, реті келсе... мен ат суарып келгенше не заман...

А т а н. Бірақ мына қыздың сорты бөлек сияқты. Адамға бір тіктеп, тура қарамайды. Қыз деген былай, көзбен ұғынысып, икемге келе беруші еді.

Қ а т а й. Сынықсып жүр-дағы. Біз секілді бай аулының қай жігіті қарайды дейсің мұндайларға.

А т а н. Әй, шынында, жетім қызбен болғанымды ертеңгі күні жұрт естіп, сүйегіме таңба түсіп жүрмесін. Қыздың өзі мақтанып айтып қояр әлі!

Қ а т а й. Үндеме, о жағын өзіме тапсыр. Реттеймін. «Тісіңнен шығарушы болма» деп қорқытып кетем ғой. Бұл қораның астындағы сөз қайда ұзар дейсің... Әне, өзі де шықты. Ал, жолың болсын.

А т а н. Тұра тұр, Қатай. Сонымен сен сөйлессең қайтеді?

Қ а т а й. Жарайды, жасырына тұр.

Қолында шілтерлі шам, Ажар келеді.

Қ а т а й. Қарындас, сен неге үндемейсің?

Ажар...

Қ а т а й. Жарайды, жігіттердің алдында ибалы болғаның жөн. Қыз балаға жарасып тұрады.

А ж а р. Ағай, шөпті ана қуыстан аласыз. Жұлғыш ішінде.

Қ а т а й. *(Шамды жерге қойып кете берген Ажарды бөгейді)*. Тұра тұр. Қайда асығып барасың? Сенімен әңгімем бар. *(Ажар үрейлі қарайды)*. Өзің киік құсаған тағы екенсің. Немене, жігіт көрмеп пе ең? Сенің үйіңе Атан күнде келе берер деймісің. Әншейін құдай айдап келгеніне шүкіршілік те. Күнің түсіп тұрғанда пайдаланып қалмайсың ба? *(Қолын ұстайды)*.

А ж а р. Ағай, не айтып тұрсыз өзіңіз?

Қ а т а й. Ойпырмай, осы қыздардың дым түсінбейтін сәби бола қалатыны-ақ жаман. Ана, Атанды байқамадың ба? Сені ұнатып қалыпты. *(Ажар одан сайын үрейлене қарайды. Қатай қолын босатады)*. Бір жолға ойнап-күліп, көңілін аулай салмайсың ба?

А ж а р. Осы сөзді қалай ұялмай айтып тұрсың...

Ажар жүгіре жөнеледі.

Қ а т а й *(аңтарылып)*. Әй... мынау қайтеді...

Тасада тұрған Атан Ажарды бас салып, көтеріп ап қараңғыға сұңғиді. Қатай шілтерлі шамды сөндіре салады. Қараңғы түнекте («Ағатай-ай, жіберші» деп, жалынған, жылаған үн).

Музыка. Алғашқы көрініс, үй іші.

Жаңағы музыка аяғы енді асығыс ойналады. Әлденені күткендей жүрек лүпілін сездіргендей. Боран үні ысылдап естіледі. Үйдегі соқыр кемпір де, Атан да үрейлі. Кемпір ұшып кетейін деп отыр. Атан әбігерленіп, ерсілі-қарсылы тынымсыз жүр. Есік жақтан дүбір естіледі. Музыка тынады. Үйге мойыны салбырап Қатай кіреді.

Соқыр кемпір. Ажарым ба, келдің бе?

А т а н *(кемпірмен жарыса)*. Бар ма таптың ба?

Қ а т а й *(басын шайқайды)*. Жоқ...

Соқыр кемпір *(басын қос қолдап ұрып)*. О, сорлы басым. Қу бас, ендігі көрешегің осы ма еді?!

Қ а т а й. Сабыр, шеше, сабыр.

Соқыр кемпір. *(Екі қолын алға созып)*. Қайда жібердіңдер жетім қозымды, бірге шығып еді ғой сендермен. Қайда қалды, неге келмеді...

Қ а т а й (күмілжіп). Апыр-ай, мен кінәлі болдым-ау. Бағана суатты көрсетіп жібер деген соң... орта жолға дейін барып, бағытын біліп алып... енді тоңып қаларсың, үйге қайта бер деп ем. Күн сол екі арада мың құбылып, боран алай-түлей түтеп кетпеді ме. Қайтарда үйді зорға таптым. (Қиналған болып). Әттеген-ай! (Соқыр кемпірде ес жоқ. Екі қолын жерге тіреп ап, бар денесімен қонарыла теңселе береді).

А т а н (Қатайды ілгерірек алып шығып). Қораның ішін қарадың ба?

Қ а т а й. Тінтпеген жерім жоқ.

А т а н. Иә, мен де шаммен қарадым. Шөпті де қонардым.

Қ а т а й. Осы манды түгел шарладым. Боран аздап толастап, төңірек ашылып келеді. Бірақ ат омбы қарға малтығып, аттай алар емес, айғайлай-айғайлай даусым да қарлықты. Алыстағы мола жақтан ұлыған дауыс шыққанға, осы үйдің иті ме десем, ол осында жүр. Бірдеме сезе ме, аяғыма оралып, қыңсылай береді.

А т а н. Далаға шығып кетіп адасқан екен онда.

Қ а т а й. Е-е, байғұс-ай. Намысты қайтетін еді. Далада босып жүрген үйірлі қасқырға тап болды ғой ендігі.

С о қ ы р к е м п і р. (Әлсіз, жалынышты үнмен). Оу, адамсындар ғой, издесеңдерші. Құлыным-ай, жалғызым-ай, адам бөрісінен құтыла алмай жүріп, дала бөрісіне жем болдың-ау, панасыз қозым, жарығым-ай!

А т а н (ақырын ғана). Кеттік, Қатай. Енді мына кемпірдің зарын естіп отыра алмаспыз. Көрші ауылға жетіп алайық. (Екеуі де ептеп басып, тұлыптарын алып шығып кетеді).

С о қ ы р к е м п і р (азалы). Көкірегімді сау қалдырып, көзімді алдың, құдай. Не жазып ем саған. Тым құрмаса іздер ем ғой құлынымды. Бірге адасып, бірге өлу де келмеді-ау қолымнан. Қалғаным ба омалып осылай.

И т қ ы р а у л ы т е р е з е н і т ы р м а л а п , қ ы ң с ы л а й д ы . А р т ы н а н қ а й т а д а н с а й - с ү й е к т і с ы р қ ы р а т қ а н д а й ұ л и д ы .

С о қ ы р к е м п і р . О , ж а с а ғ а н , м ы н а у т а ғ ы з а р л а д ы . З а р л а , з а р л а . С е н т ү з д е з а р л а , м е н ү й д е з а р л а й ы н . А ң ы р а й ы қ е к е у м і з қ о с ы л ы п .

Д а л а д а н қ о ң ы р а у ү н і е с т і л е д і . К е м п і р с е л к е т і п б а с ы н к ө т е р і п а л а д ы . С ы р е т к е н ш а н а ү н і м е н қ о с ы л а д о ғ а д а ғ ы к ү м б і р л е г е н қ о ң ы р а у ү н і ұ з а й б е р е д і , ұ з а й б е р е д і .

Соқыр кемпір. (Ең соңғы үміті үзілгендей үрейленіп). Кетіп қалды әлгілер. Кетті, кетіп қалды. О, лағынат жаусын сендерге. Азамат екен десем, жауыз екенсіңдер ғой *ғалтіректен тұрып күпісін киіп, таяғына сүйеніп шыға береді*). Ал енді, мені де ал, құдай. Көңілің бір жола көншісін. Уа, ақсарбас!

БЕСІНШІ КӨРІНІС

Кішкентай дөңестің бауырындағы екі төмнешік Ажардың әкесі мен анасының бейіті. Жаяу борасынның әлсіз ысылы естіледі. Аспандағы тұман түстес жұқа бұлт ортасынан бозамық ай көңілсіз сығалайды. Сыртта қыңсылаған ит дыбысы естіледі де, артынша таяғына сүйеніп, соқыр кемпір шығады.

Соқыр кемпір. О, боздақтарым, жатырсындар ма. Мен де келдім сендерге, қастарыңнан орын бер. Кі-нәлімін алдарыңда. Кешіріңдер. Кешу сұраймын, жапан түзде қалған мүсәпір екі жетімек едік. Қозымнан айрылдым. Сақтай алмадым. Кешіріңдер. Сорлы басым өзім едім шыға ғой деген. Кешіріңдер, қайтейін. Алла тағала жапанда зар қақсатып жалғыз қалдырды. Енді сендермен мұндасып, сендерге шағынбасам, зарымды тындар, қарманар ешкімім қалмады. Не деген ит жанды жансебіл едім сүйегімді сүйретіп тірі жүрген. Келдім өздеріне. Тым құрмаса бір арада жатайық. Ал, тәңірім, ең соңғы тілегімді бере гөр, мен де жер жастанайын, бере гөр тілегімді. (*Төмнешікке құлап жылайды. Осы кезде «Әже, әжетай» деп ыңырсыған дауыс шығады*).

Соқыр кемпір. (*Басын көтеріп алып*). Біреу әже деді ме. Ажарым болар ма. Ойпырмай... Әлде алжаса бастағаным ба.

Әже... Әже...

Соқыр кемпір. Жок, құлынымның даусы. Үніңнен айналдым. Қайдасың? (*Бір сүрініп, бір тұрып, екі бейіттің арасында жатқан Ажарды сипалап жүріп тауып алады*). Таптым, таптым, садағаң кетейін, құрмалдығың болайын... Құлыным-ай, сен де адасып, осында келген екенсің ғой. Қарағым-ай, ораншы мына күпіге (*күпісін шешіп Ажарды орайды*). Енді болмаса үсіп қалады екенсің, құдай-ай. Әлгі Ақтөс қыңсылап жеңімнен тістелеп осында алып келді. Ит те болса біліп жүр екен-ау Зеке-тің кетейін. Өлім тілеп келіп, сенің тірлігіңе кезіктім-ау, ботам-ай.

Қазақстан Республикасының
Ішкі істер министрлігі
Астана қаласы
Петропавловск қаласы

019675

А ж а р (*аузы икемге келмей*). Аналар қайда? Аналар қайда? Аналар! Әжетай-ай (*жылайды*).

Со қ ы р к е м п і р. Жаным-ай, аналарың кім. Көзіңе бірдеме көрінді ме... Ақ боранның ішінде қорқып қалғансың ғой, қозым. Тәубе, тәубе, тәңір ием жарылқады ғой.

А ж а р (*үзін-үзін*). Азаптан... мазақтан құтылдым-ау деп ем, тағы да көрешегім алдымда болғаны ма...

Со қ ы р к е м п і р. Жоқ, жаным, құдай енді жарылқайды. Келші, құлыным, жылыңдың ба, кішкентайыңнан арқалап өтіп ем, келші арқалайын, сәбиім менің...

А ж а р. Аналар, үйде ме әлі?

Со қ ы р к е м п і р. Кімді айтасың?..

А ж а р. Мені солар адастырды. Білмейсің, әже, қор болдым, мазақ болдым. (*Жылап басын әжесінің тізесіне басады.*) Тым құрмаса, намысымды жыртар еркек кіндікті не ағам, не інім болсашы. Адастырды ғой олар, қорлады ғой...

Со қ ы р к е м п і р. Не дейсің? Адастырды? Кімдер? Құлыным-ау, не айтып тұрсың? Әлгі қонақтар ма?

А ж а р. Солар, солар, солар... (*Солқылдап жылап жібереді*).

Со қ ы р к е м п і р. О, тоба, жасаған-ау, неден ғана адам баласын бір-бірімен осыншама шайнастырып қойдың! Мейірімің қайда... Жібісең етті бір мезгіл. Мейірімің қайда? (*Талықсып барып құлайды*).

А ж а р. Әже-е-е!

II акт

Халықтың басына түскен ауыртпалықты баяндайтын «Елім-ай» сарындас қайғылы күй ойналады да, аяғы ұлы дүбірдің хабаршысындай екпінді күйге ауысады. Күй фонында аттардың дүбірі, айғайлаған, шулаған адам даусы, мөңіреген мал даусы, солардың арасында жаршының үні шығады: «Патша ағзамы он тоғыз бен отыз бірдің арасындағы қазақ жастарын қара жұмысқа алуға жарлық етеді». (Дауыс ұзай береді). Екпінді күй қайтадан сыңсып, сарнаған қайғылы күйге ұласады. Жылаған, азнаған үн. Әйелдер зарлы. Авансценада пистолет жарығында Ажар.

А ж а р. Қаны қара адам келіп, зұлымдықпен сәби тәнін жаралап, арына өшпес дақ салды. Кәрі емендей күні біткен ғазиз ана — қарт ана жауыздыққа шыдай алмай морт сынды. Тал шыбықтай майысқан қыз қайысса да сұмдықтан, кінәсіз жас нәрестені періштедей жебеді де өмірі, жеңді ажалды, тірі қалып он бесінде ана болды, қос түйіншек, қос анарға ақ бітіп, ақ сүтімен жетілдірді перзентін. Жетім жүрді, жесір жүрді, көлдененге алабұртпай көңілі талай жылдар арқа сап асырады перзентін. Жұрт танысын, дос тапсын деп жалғыз ұлын жетелеп, әлгі ана басып еді ел шетін, қарсы алдынан қаны қара адам шығып, тағы салды жауыздықтың шеңгелін. Жырып алып кеудедегі сол ананың жүрегін, отқа тастап, тағы мазақ етпек болды аяусыз. *(Перде ашылады.)*

БІРІНШІ КӨРІНІС

Бір жақ балағын түріп алған, жалаң аяқ, киімі жұпыны Олжатай үстің қағып жатады. Екінші жақтан сәнді киінген, сылқым бозбала Жұматай шығады, қолында сабы күміс қамшы.

Ж ұ м а т а й. Әй, бәрекелді, тым-тырақай қылдымау. Немене, сені ұрды ма?

О л ж а т а й. Жәй, әшейін. Солдатқа баратындардың тізіміне іліккенімді айтып ем, келемеждеп... нанбайды.

Ж ұ м а т а й. Солдатқа?

О л ж а т а й. Иә.

Ж ұ м а т а й. Сенің атың кім өзі?

О л ж а т а й. Олжатай. Сенің ше?

Ж ұ м а т а й. Атанның баласымын.

О л ж а т а й. Атанның?!

Ж ұ м а т а й. Иә, болыс Атанның баласымын!

О л ж а т а й. Солай де?

Ж ұ м а т а й. Сен өзің қай ауылдың баласысың? Бұрын біздің ауылдан көрмеген сияқтымын.

О л ж а т а й. Біз жақында ана төменгі ауылға көшіп келгенбіз. Бұрын жалғыз үй тұратын ек.

Ж ұ м а т а й. Кімнің баласысың?

О л ж а т а й. Ажардын.

Ж ұ м а т а й. Жо-жоқ, экең атын айтамын.

О л ж а т а й. *(күмілжіп)*. Әкем жоқ...

Ж ұ м а т а й. Ә, қайтыс болып па еді?

О л ж а т а й. Солай болар...

Ж ұ м а т а й. Руың кім?

О л ж а т а й. Білмеймін.

Ж ұ м а т а й. Қызық екен. Жарайды... Ендігәрі әлгі балалар тиіссе, маған айт. Әкел қолыңды, дос болайық. (*Олжатай қолын береді*).

Ж ұ м а т а й (*сыртқа көзі түседі*). Ойбай, кеттім. Біздің жылқышы келе жатыр. Ол көрсе...

Жүгіріп кетіп қалады. Іле көсе адам келеді.

К ө с е. Немене, балақай, әлгімен шүйіркелесіп тұрғаның?

О л ж а т а й. Досым ғой.

К ө с е. Жарылқанған екенсің.

О л ж а т а й. Неге?

К ө с е. Ол Атан иттің күшігі емес пе. Елді зар жылатып солдатқа айдайын деп жатқан жоқ па ол сұрқия.

О л ж а т а й. Мен де іліктім.

К ө с е. Балам-ау, рас па?!

О л ж а т а й. Рас.

К ө с е. Е, ол жетім-жесірді аяйын деп тұр ма. Болар, болар. Қаршадайымнан солардың үрім-бұтақ зәу-зәтінің жылқысын бағып өтіп ем, мені де іліктіріпті.

О л ж а т а й. Сізді ме... Сіз отыздан асып кеткен жоқсыз ба, ақсақал?

К ө с е. Е-ей, балам-ай, отызың түгілі елуіңнен де астық. Ақ сақал түгіл, қара сақал да болмаған соң отызда боп шыға келдім. Болысқа барып: «Қарағым-ау, сенің асық ойнап жүрген жалаң бұт бала күнінде әкеңнің жылқысын бағып ем ғой. Ешкінің терісін байлап ал демесең, мына жылтыр иекті енді соқамен жыртып, жүн ексең де сақал шықпайды»,— деп ем, өзімді кекетіп-мұқатып тастады. Әбден ашынған соң айғайлап: «Ал мына қысыр сиырдың тандыры кепкен желініндей қыртыс-қыртыс әжімдерді, шаштағы акты қайда қоясың»,— деп ем. «Е, уайымшыл, ынжық адамдарда бола береді»,— деп өзімді келемеждеп, жұмсақ жерімнен бір теуіп үйден айдап шықты. Бұларда не иман бар. Қой, одан да басқа амалын ойластыру керек. Заман бұзылды ғой, заман. (Кетіп бара жатып). Айтқандай, сен кімнің бала-сысың?

Екеуі де шығып кетеді.

ЕКІНШІ КӨРІНІС

Белінде балта, отын арқалап келе жатқан Ажар алысқа қарап, аңтарылып тұрып қалады.

А ж а р. Батыр-ау, мынау Бөпіш емес пе? (*Үңіле түсіп*). Иә, Бөпіш, Бөпіш! (*Суын жерге қояды*). Таныды, ол да таныды. Апырмай, осы жолы не десем екен. Бұл да күтудей-ақ күтті-ау.

Арсалаңдап Бөпіш келеді. Бірақ қанша алқынып жетсе де Ажарға бата алмай, қипақтай береді. Арқасында қапшығы бар.

Б ө п і ш. Уһ, жеттім-ау. Жол бойы көрінген лауға мініп зорға жеттім.

А ж а р. Өзің ұзақ жүрдің ғой.

Б ө п і ш (*қипалақтап төмен қарап, қапшығын ақтарып бастайды*). Мүттем сағынып қалдым. (*Пауза*). Сен сағындың ба?

А ж а р (бөгеліп). Әрине, Бөпіш.

Б ө п і ш. Олжатай қайда? Мә, оған (алып береді) көйлек, белбеу алып ем.

А ж а р. Оһо, жарайды. Өзі ашып көрсін. Бір жасап қалатын болды. Игілігіне кисін.

Б ө п і ш. Ал саған, міне... (*ұсынады*).

А ж а р (*жазып көріп*). Түһ, өзің дүниені түгел көшіріп келгеннен саумысың?

Б ө п і ш. Ажаржан-ай, несін айтасың. Ақмола дегенің адам айтқысыз үлкен шәр екен ғой. Тек қолың қимылдап кетсе алақаның сөлкебайға толып шыға келеді. Дүкенінде дүниеден көз сүрінеді, мата дегенің адам айтқысыз (*саусағын санайды*). Барқыт, патсайы, мауыты, жібек, тайғақ, шәйі, тағы немене еді, сәтен, ләстік қисапсыз көп. Бірақ тамақ жағы тапшы.

А ж а р. Бөпіш (*қолындағы киімдерді көрсетіп*). Мыналарды киіп шығайыншы. Қигенше асығып тұрмын.

Б ө п і ш. Е, ки, ки. Қимегенде оны мен неге әкелді дейсің. Бар жиған-тергенімді салдым осыған сен үшін...

Ажар екінші жаққа кете береді.

Б ө п і ш (*жалғыз*). Сен үшін. Не аяйын. Әттең қолым қысқа, қайтейін. Қырқа матап беретін малың болмаған соң, көрген күн осы. Менің жасымдағы байлардың ескіден, үштен әйелдері, қаншама үрім-бұтағы бар. Шіркін-ай, әрқайсысына ара қонып, шалжи-е-еп жатады-ау олар... (*ойланып*). Әй, бірақ қойшы, шын еміреніп сүймеген соң, несі қызық. Ажаржанның бір өзі ғой он әйелге бергісіз. Әттен, қолыма түссе, өл-өлгенше алақаным салып, мәпелеп өтер ем-ау.

А ж а р. (*Қайтадан келеді*). Басына бөртпе шәлі сал-

ған қаусырмалы, қынама бел камзол киген. Сұлуланып кеткен.

Б ө п і ш. Ойпырым-ай, Ажаржан-ай, көз тимесін. Тіпә-тіпә. Мүлдем өзгеріп кеттің ғой.

А ж а р. Солай ма?

Б ө п і ш. Рас айтам. Мына түріңмен басқалардың көзіне түсе көрмеші.

А ж а р. Түссе несі бар. (*Қуланып*). Ана болыстардың әйелдерінің алдынан бір көлбеңдеп өтсем қайтеді. Немене, қорқамысың?

Б ө п і ш. (*Күмілжіп*). Кім біледі...

А ж а р. Әй. Бөпіш-ай, өзің қызғаншақ екенсің ғой. (*Пауза*). Қызғанбай-ақ қой бізді. Маған ешкімнің де керегі жоқ. Баяғыдан бері көңілім болса, бір теңім табылар еді. Бірақ балам тұрғанда қайтемін. Өз қолы өз аузына жетіп алсын да.

Б ө п і ш. Оның дұрыс қой. Бірақ Олжатайға кім қажу көрсетер дейсің. Оған әке болуға жарамаймын ба? Ылғи Олжатайды кесе-көлденең қоясын.

А ж а р. Шыда, Бөпіш. Көбіне шыдағанда азына шыда. Мына бір аласапыран тағы да басталып кетті. Олжатайымды да солдаттыққа іліктіріп қойыпты.

Б ө п і ш. Қой, ол бекер шығар, он тоғыз бен отыз бірдің арасы дегендері қайда?

А ж а р. Иә, мен де сенбеймін. Қаншама қасастық жасаса да, тап осы сапарға бұғанасы қатпаған баланы іліктірмес. Не көрініпті. Құдайлары бар емес пе?

Б ө п і ш. Ай, бірақ соларға сеніп те болмайды. Пара берген қолы ұзын байлардың балаларының орнына кедей пақырларды тықпалап жатыр деген қауесет Ақмола жағында да гу-гу етеді.

А ж а р. О, Олжатайымның өзі де келе жатыр. (*Үңіле түсіп*). Өзі бірдемеге ренішті сияқты ма, қалай? Ашулы кезде басы осылай төмен салбырап кетуші еді. Қазір қуантайыншы.

(*Екі иіні түсіп Олжатай келеді*).

Б ө п і ш (*құрақ ұшып*). Оу, Олжатай, амансың ба?

О л ж а т а й (*салқын ғана*). Саламатсыз ба.

А ж а р. Олжатай, Бөпіш ағаң саған базарлық әкепті. Мә... Олжатай.

О л ж а т а й (*шешесінің киімін жаңа аңғарғандай*). Саған да әкеліпті ғой.

А ж а р. Иә, әкелді. Ұнай ма?

О л ж а т а й (*көңілсіз*). Жақсы екен...

А ж а р (*басынан сипап*). Сен өзің көңілсізсің ғой... Жылайын деп тұрғаннан саумысың... (*Құшақтап*). Ой, айналайын баладан, тауып алдық даладан (*Олжатай құшағынан жұлқынып шығады*). Жаным-ау, саған не болды?!

О л ж а т а й. Ендігәрі осы өленіңді айтпашы.

А ж а р (*күліп*). Иә, онда не тұр? (*Өлеңдетіп, әнде-тіп*). Далада бала жатар ма, түсіп қапты шападан.

О л ж а т а й (*ашуланып*). Ендеше, айта түс. Далада жұрт мазақтасын, үйде сен мазақта.

А ж а р. Жаным-ау, кішкентай күнінде осы өлеңді айтқанда, маужырап ұйықтап қалатын ең, (*сезсе де сез-бегендей*) енді бала дегенге намыстанамысың.

Б ө п і ш. Баламысың деген. Соған ренжи ме екен. Сені ғой аналар дардай азамат деп жүр.

А ж а р. Е, олар осыны азамат етейін деп жүр дейсің бе... Әншейін құрбандыққа шалғылары келеді де.

О л ж а т а й. Ажар, айтшы өзің. Менің... әкем кім?!

А ж а р (*салқын ғана*). Оны неге сұрадың... Әкең Сұлтан.

О л ж а т а й. Иә, деген. Ол сенің әкең.

А ж а р. Немене, тағы да әлгілер бірдеме деді ме?

О л ж а т а й. Жоқ.

А ж а р. Ендеше, неге сұрадың... (*Ашынып кеп бала-сын жағынан тартып-тартып жіберіп, өзі жылайды. (Музыка баяулай береді)*). Жұрттың шаруасы қанша екен осы. Аңада (*Бөпішке қарап*) сенің әкең жоқ, жетімексің деп ауылдың балалары тәлкекке салып, ақыры шыдамаған соң, Олжатай жағаласпай ма. Бәрі жабылып ұрып қоя беріпті.

О л ж а т а й. Ендеше, айтшы, Ажар, кім менің әкем? (*Пауза*).

А ж а р. Сенің әкең, міне қасыңда тұр. Бөпіш — сенің әкең.

О л ж а т а й (*таңырқап*). Рас па, Ажар?

Б ө п і ш. Рас, жаным. (*Олжатайды құшағына алады*).

Осы кезде дүбірлетіп атпен шауып, айғайлап жүрген жаршының даусы естіледі.

Х а б а р ш ы (*сырттан*). Солдатқа алынған жігіттер, кір-қондарыңды жудырып, жол азықтарыңды әзірлеп, дайын отырындар.

Төңірек у-шу. Ажар, Бөпіштер де үрейлі. Сырттан хабаршы даусы тағы естіледі.

ҮШІНШІ КӨРІНІС

Бай аулы. Ымырт. Батқан күннің қызыл шапағы бозарып қоңырайып барады. Әр жерге шашырата тіккен ақ үйлердің көрінісі. Жер ошақтарынан тік ұшқан түтін. Сахнаға Қатай мен Ақлима шығады.

Қ а т а й. Ау, Ақлима, бүгін де масқара болдым. Бүкіл ауылдан бір келіншек табылмағаны ма?

А қ л и м а. Әй, Қатай, осы бір елде-күнде жоқ сұмдықты қайдан шығардыңдар?

Қ а т а й. Кеше анау орыс ұлығы емеурін білдірген жоқ па. Атан да оны мүсіркей қалды.

А қ л и м а. Онда өзі тауып берсін. Не мүсіркейтіні бар.

Қ а т а й. Ай, Ақлима-ай. Сен де түсінбейсің. Ертең жігіттерді солдатқа жөнелтейін деп отырмыз. Былай да улап-шулап, қарғыс айтып қағынып, жүрген ел жайбаракат көне қояр деймісің. Кім біледі, жаман айтпай жақсы жоқ. Егер ел Атанға кәрін төгіп, іс насырға шабар күн туса, паналарың мына келіп жатқан орыс ұлығы. Оның қолында жасаулы мылтық, қасында сайдың тасындай әскер. Ол да тегін келіп жатқан жоқ. Бірдеменің иісін сезген сыңайлары бар. Ал описердің көңілін тапсақ, ол Атанға шық жуытар ма екен. Аты орыс демесең, ол да еркек кіндікті адам емес пе... Ештеңе ерсілігі жоқ.

А қ л и м а. Мейілдерін, шырақтарым. Тек мені бұл сұмдықтарына араластыра көрмендер. Менен аулақ.

Қ а т а й. *(Кете береді).* Жарайды. Бүгін ең болмағанда... бірдеме жасармын.

Кетеді. Ақлима артынан жақтырмай қарап тұрып, ақ отауға кіреді. Сахнаға жасқана басып Ажар шығады. Қаймығыңқырап тұрып ақ отауға кіреді. Бұл — болыстың үйі. Іште үй ішін реттеп жүрген Ақлима ғана...

А ж а р. Саламатсыз ба?

Келіншек үнсіз ғана тосырқап, танымайтын сұлу келіншектің басынан аяғына дейін әлденені қызғанғандай салқын, сүзе қарайды.

А қ л и м а. Ш-ш-шүкір.

А ж а р. Болыстың үйі осы болар?

А қ л и м а. Болса болар.

А ж а р. Ақлима деген жамағаты сіз боларсыз?

А қ л и м а. Біз болсақ, біз болармыз... Оны қайдан біліп тұрсың. Мен сені танымаймын.

А ж а р. Сіз түгілі ел аралап, көпті көріп жүрген ері-
ніз де танымайды.

А қ л и м а. Е, ол бүкіл ғаламдағы әйел біткенді та-
ни бере ме екен. Әлде жылтыраған бетінің әрі болған
соң еркек сені білуі керек деп ойлаймысың?

А ж а р. Жок, әншейін, сөздің ретімен айтып жатқа-
ным да.

А қ л и м а. А-а, жаңа түсіндім, нобайынды. Басыңа
торғын шәлі салып сылаңдауыңа қарағанда... Бәсе, бәсе,
бұл маңдағы байлардың әйелдерін білуші едім. Ымырт
түсе шүрегейше сыпың етіп келе қалғаныңның реті бар
екен ғой. Түсіндім, түсіндім...

А ж а р. Сіз не айтып тұрсыз?

А қ л и м а. Жарайды, менен жасырмай-ақ қой. Бәрі-
бір, мен білем. Кешеден бері іздеу салып жүр еді. Ақыры
тапқан екен.

А ж а р. Кімді? Мені ме?

А қ л и м а. Әйтеуір, сен секілді жібек баулы көңіл-
шек келіншекті.

А ж а р. Тұспалдамай тура айтыңызшы.

А қ л и м а. Тура айтса, осында не бетіңмен келіп
тұрсың? Дәуде болса, бір жігіттің алтын асықтай әйелі-
сің. Ердің басын неге қорлайсың? Әйел затына лайық
па? Ана деген атымыз бар емес пе. Еркегіңнен ұялмасаң,
ертең балаларыңның жүзін қалай көресің. Балаң да бар
шығар, ә?

А ж а р. Бар болған да қандай. Сенің Жұматайың-
нан бірде-бір кем емес.

А қ л и м а (*өзіне-өзі*). Жұматайды да біледі.

А ж а р. Түйедей құрдас. Бойы да, түрі де бір. Тек
тәрбиесі бөлек. Жұматайың болыс әкесінің қасында не
ішейін, не киейін демей уайымсыз шалқақтап өссе, менің
Олжатайым әкесіз жетім өсті. Бірақ ешкімнен кем етіп
қор етіп өсіргім келмейді. Сол үшін келіп ем. Тең құрбы
болған соң өзіңізге алдын ала құлақ қағыс қылайын де-
сем, сіз жөн-жосық жоқ...

(*Сырттан адамдардың дарылдаған даусы естіледі*).

А қ л и м а. Жарайды, олай болса, кейін айтарсың.
Түсіне алмай тұрмын әлі де, әне, аналар келе жатыр. Қа-
зір бара тұр.

А ж а р. Аналарың кім?

А қ л и м а. Әлгі біздің үйдегі...

А ж а р. Ендеше, кетпеймін, маған солар керек.